

ANKICA ČILAŠ ŠIMPRAGA

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
acilas@ihjj.hr

PRILOG PROUČAVANJU ODRAZA SVETAČKOGA IMENA *STJEPAN* U HRVATSKOJ ANTROPONIMIJI

Osobno ime *Stjepan* rasprostranjeno je u cijelome kršćanskom svijetu, a tako i cjelokupnome slavenskom prostoru. U ovome se radu pokušava dati pregled mnogobrojnih i raznolikih odraza toga svetačkog imena u hrvatskome antroponimijskom sustavu. Prate se njegove potvrde od najranijih vremena, analiziraju jezične značajke tih potvrda, daje se pregled rasprostranjenosti pojedinih odraza u prošlosti i danas na hrvatskome prostoru te se donose usporedbe s drugim južnoslavenskim prostorima. Uz ostalo propitkuje se je li znanstveno utemeljeno u narodu uvriježeno mišljenje o pripadnosti nekih oblika hrvatskomu (npr. *Stjepan*), a drugih srpskomu (npr. *Stevo*, *Stevan*) antroponimikonu.

1. Uvod

Osobno ime *Stjepan*¹ već je stoljećima jedno od najčešćih muških osobnih imena u Hrvatskoj, a među češćima je i u mnogim kršćanskim zemljama. Etimološka je istovrijednica našem *Stjepanu* francuski *Stéphane* i *Étienne*, njemački *Stephan*, talijanski *Stefano*, engleski *Stephen* i *Steven*, mađarski *István*, ruski *Степан*, češki *Štěpán*, bugarski, makedonski i srpski *Стефан*, poljski *Stefan* i *Szczepan*, slovenski i slovački *Štefan*, španjolski *Estevan* i *Esteban* te mnogi drugi.

Ime potječe od grčkoga *Στέφανος* [*Stéphanos*] 'vijenac, kruna; vijencem okrunjeni vitez'. Značenje grčke osnove vjerojatno je imalo utjecaja na uporabu toga imena u srednjemu vijeku.

¹ Više je svetaca i blaženika nosilo to ime. Prvi među njima bio je sveti *Stjepan* prvomučenik iz 1. stoljeća nakon Krista. Lažno je optužen i pogubljen kamenovanjem. Zato se sveti *Stjepan* prvomučenik prikazuje kao mladić odjeven u đakonsko ruho s palmom mučeništva u jednoj te kameonom u drugoj ruci. Štovanjem toga svetca ime se proširilo kršćanskim svijetom, a njegov se blagdan slavi 26. prosinca.

U suvremenoj hrvatskoj antroponimiji nalazimo 28 službenih muških osobnih imena iz proučavanoga imenskoga gnijezda: Istvan (17)², Ištvan (259), Pišta (10), Stefan (840), Stefano (252), Stepan (25), Stephan (18), Steva (22), Stevan (1564), Steven (22), Stevica (128), Stevo (2768), Stijepan (52), Stijepo (354), Stipe (5891), Stipica (226), Stipo (2675), Stiv (29), Stiven (142), Stjepan (45 287), Stjepko (211), Stjepo (126), Šćepo (16), Štef (22), Štefan (345), Štefek (25), Štefko (18), Štefo (90).

Osobno ime Stjepan najzastupljenije je ime u proučavanome imenskom gnijezdu. Prema Popisu stanovništva RH iz 2011. godine to je ime na četvrtome mjestu po broju nositelja, no s obzirom na njegovu zastupljenost u pojedinim krajevima Hrvatsku možemo podijeliti na tri dijela – dva velika i jedno manje područje³. Sjeverno od rijeke Kupe i Save ime Stjepan do 70-ih godina 20. stoljeća bilo je među deset najčešće nadijevanih muških osobnih imena, na širem karlovačkom području bilo je nešto rjeđe nadijevano, dok u Istri, na Kvarneru, u Primorju i Dalmaciji nije bilo među deset najčešćih muških osobnih imena.

Najviše osoba s imenom Stjepan živi u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, i to u Zagorju i Zagrebačkoj županiji. Ondje je ono na drugome mjestu po čestoci, a veoma je često i na varaždinskome, koprivničko-križevačkome, međimurskome i virovitičko-podravskome području, gdje je na trećemu mjestu po broju nositelja. Od 70-ih godina 20. stoljeća to se ime rjeđe nadijeva, a 90-ih se godina samo u Požeško-slavonskoj županiji pojavljuje među deset najčešće nadijevanih imena.

Među ženskim osobnim imenima nalazimo 29 službenih imena iz proučavanoga imenskoga gnijezda: Fani⁴ (429), Fanika (444), Stefana (10), Stefani (330), Stefania (45), Stefanie (31), Stefanija (176), Stefanka (13), Stefany (26), Stephani (13), Stephanie (55), Stephany (16), Stevanija (160), Stevanka (13), Stevka (35), Stipana (22), Stipanija (24), Stipanka (25), Stjepanka (36), Stjepka (11), Štefa (709), Štefana (63), Štefani (24), Štefania (25), Štefanija (7585), Štefanka (12), Štefi (13), Štefica (10 015), Štefka (47).

Od navedenih imena samo su Štefanija i Štefica među češćim ženskim imenima. Štefanija je do 60-ih godina 20. stoljeća među najčešćim imenima u kajkavskim krajevima, a drugdje je to ime rijetko. Štefica je osobito često osobno ime u kajkavskim krajevima od sredine 20. stoljeća (četvrto ime po čestoci u Zagorju), dok je u nekajkavskim područjima to ime rijetko.

² U zgradama se donosi broj nositelja pojedinoga imena prema Popisu stanovništva RH iz 2011. godine. Podatci su dostupni na www.dzs.hr.

³ Opis rasprostranjenosti pojedinih imena temelji se na Tablici najčešćih muških i ženskih imena prema godini rođenja po županijama (v. www.dzs.hr, Popis 2011., Tablice).

⁴ Osobno ime Fani u srednjoj i južnoj Dalmaciji može biti i pokraćeno od Frana, Franka.

2. Ciljevi i metodologija istraživanja

U radu će se dati pregled mnogobrojnih i raznolikih odraza svetačkoga imena *Stjepan* u hrvatskome antroponimijskom sustavu od najranijih vremena. Analizirat će se jezične značajke tih potvrda i prikazati kakva je rasprostranjenost pojedinih odraza bila u prošlosti, a kakva je danas na hrvatskome prostoru. Pritom će se hrvatsko povijesno i suvremeno stanje usporediti s drugim južnoslavenskim prostorima.

Kako su osobna imena istodobno lingvistička i sociološka činjenica, iz njih se mogu iščitati značajke jezika kojemu pripadaju, ali i socijalna intuicija⁵ kojom se imenovatelji vode pri izboru osobnih imena. Socijalna se intuicija mijenja kroz vrijeme i razlikuje se u različitim krajevima.

Donekle su različiti razlozi zbog kojih su roditelji u prošlosti izabirali to ime za svoje sinove od današnjih. U prošlosti su veoma često nastojali sačuvati spomen na pretke pa su određeno ime nadijevali novorođenčetu ako mu se tako zvao djed, otac, nerijetko i kumovi, a veoma često djeca su dobivala ime po svetcu uoči čijega su blagdana rođena ili krštena. Danas je pak to ime popularno jer je tradicionalno u našoj sredini, ali i zato što je kršćanskoga, svetačkog podrijetla. Inojezične istovrijednice toga imena prisutne su diljem Europe i svijeta pa ga roditelji često doživljavaju i kao međunarodno ime.

Zbog različitih socijalnih intuicija te zbog promjene socijalne intuicije kroz vrijeme u društvenim se sredinama nerijetko oblikuju stajališta o obilježenosti nekih osobnih imena, a na primjeru imenskoga gnijezda *Stjepan* može se govoriti o stereotipima o regionalnoj i nacionalnoj pripadnosti ponekih imena. S obzirom na regionalnu pripadnost ustaljena su mišljenja da je *Štef* kajkavac, *Stipe* Dalmatinac ili Hercegovac, *Stipo* Bosanac, *Stipa* Slavonac, *Stijepo/Stjepo* Dubrovčanin itd. S obzirom na nacionalnu pripadnost ustaljeno je mišljenje da su *Stjepan*, *Štef*, *Stipa*, *Stipe* i *Stipo* Hrvati, *Ištvan* i *Pišta* Mađari, a *Stefan*, *Steva*, *Stevan* i *Stevo* Srbi.

Na jezičnoj razini ta se imena razlikuju fonološki s obzirom na početni suglasnički skup te s obzirom na odnos $i - e - (i)je$ i odnos $f - p - v$.

Kako bismo utvrdili temelje li se stereotipi na stvarnome stanju, analizirat će se glasovne promjene s obzirom na vrijeme i prostor pojavljivanja imena u Hrvatskoj i na širem južnoslavenskom prostoru. Na kraju će se navesti i analizirati

⁵ Naziv *socijalna intuicija* u onomastiku je ušao u novije doba iz radova američkih sociologa. U teorijskome pristupu polazi se od teze da se pri izboru imena vodimo socijalnom intuicijom. Takvo stajalište iznio je finski onomastičar Eero Kiviniemi, koji se teorijski oslanja na zapadne sociolingviste i sociologe, uz ostale na Amerikanca Stanleyja Liebersona. Dakle, roditelji su u izboru imena vođeni socijalnom intuicijom koja se temelji na pravilima i normama za izbor imena u njihovom društvu kojih roditelji čak ne trebaju niti biti svjesni. Više o tome nazivu v. u Virkkula (2014).

primjeri suvremene neslužbene upotrebe imena, ekscerpirani iz dijalektnih rječnika i prikupljeni antroponomastičkim terenskim istraživanjima.

3. O vremenu prihvaćanja imena Stjepan u Južnih Slavena

Ime Stjepan rano je prihvaćeno u hrvatski jezik. Vjerojatno je k nama došlo u vrijeme kristijanizacije⁶, kad u fonološkome sustavu nije bilo fonema *f*, a postojao je fonem *ġ*. I u drugih Južnih Slavena to se ime prihvaća otprilike u isto vrijeme. Pritom su moguća dva tumačenja o jeziku iz kojega je ime primljeno u južnoslavenske jezike. Ili je prihvaćeno (1) izravno iz grčkoga, pa je grčki fonem *ε*, koji je bio zatvoreniji od slavenskoga *e*, poistovjećen s jatom koji se izgovarao zatvorenije (v. Popović 1958: 91–92), ili je (2) ime prihvaćeno latinskim posredovanjem kad je još bila živa promjena dugoga *ē* > *ě* te je tako dobiven hrvatski imenski lik *Stěpanъ*. S obzirom na povijesne okolnosti, moguće je da su neka područja bila izložena obama utjecajima te da je ime prihvaćeno i iz grčkoga a latinskoga jezika.

Među Južnim Slavenima samo se u Bugara nije razvio oblik s jatom jer je jat u njih bio veoma širok te se nije mogao poistovjetiti sa zatvorenim grčkim *ε*. Usto se u njih iz jezičnih razloga nije održao imenski lik **Stepan*. Naime, Bugari su u fonološkome sustavu rano razvili novi *f*, te je on omogućio da se imenski lik *Stefan* raširi i stabilizira u narodnoj upotrebi (Popović 1958: 92).

4. Povijesne potvrde

4.1. Pisane tragove o tome imenu na hrvatskome području pratimo od druge polovice 10. stoljeća, i to među najvišim plemstvom. Dok se nijedan hrvatski knez nije zvao Stjepan, hrvatski su kraljevi često uzimali to ime. Iz dinastije Trpimirovića prvi ga je nosio Stjepan Držislav (969. – 997.), a slijedili su Stjepan I. (1030. – 1058.) i Stjepan II. (1089. – 1091.). U dinastiji Arpadovića⁷ od kraja 10. do druge polovice 13. stoljeća bila su petorica Stjepana: Stjepan I. Arpadović (sveti Stjepan) (997. – 1038.), Stjepan II. Arpadović (1116. – 1131.), Stjepan III. Arpadović (1162. te 1163. – 1172.), Stjepan IV. Arpadović (siječanj – lipanj 1163.) i Stjepan V. Arpadović (od 1245. „mlađi kralj”, a samostalno vladao 1270. – 1272.). Za nas je najvažniji Stjepan I. ili sveti Stjepan, čiji je kult utjecao na širenje imena Stjepan u sjevernoj Hrvatskoj do rijeke Kupe i po Slavoniji⁸. Zemlje kojima je vladao – Ugarska, Hr-

⁶ Pokršćavanje Hrvata već je bilo završeno u prvoj polovici 9. st., a o hrvatskim zemljama kao dijelu kršćanske zajednice svjedoči i pismo pape Ivana VIII. knezu Branimiru iz 879. godine.

⁷ v. <http://proleksis.lzmk.hr>

⁸ Taj Arpadov praunuk, kojemu je pogansko ime bilo Wajk, a krštenjem je preimenovan u Stjepana, pokrstio je Mađare i utemeljio nadbiskupiju u Ostrogonu te još desetak biskupija i nekoliko samostana. Blagdan mu se obilježava 20. kolovoza. Prikazuje se kao stariji bradati vitez s kraljevskim plaštem, krunom, jabukom i žezlom (v. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, str. 578 i 579).

vatska, Slavonija i Dalmacija – nazivane su „zemljama krune sv. Stjepana”.

4.2. Ime Stjepan rano je potvrđeno i u hrvatskome susjedstvu.

4.2.1. U Sloveniji se latinski imenski lik *Stephanus* pojavljuje vrlo rano, već od 7. stoljeća, a od 12. stoljeća potvrđen je lik *Stefanus*, dok je današnje slovensko temeljno ime *Štefan*, prilagođeno posredovanjem njemačkoga jezika, prvi put zabilježeno 1498. godine (Keber 2008: 451).

4.2.2. U Bosni su, od početka 13. do druge polovice 15. stoljeća, mnogobrojni vladari nosili to ime: banovi Stjepan Kulinić (1204. – 1232.), Stjepan I. Kotromanić (1287. – 1299.), Stjepan II. Kotromanić (1314. – 1353.), Stjepan Vuk (1366. – 1367.) te kraljevi Stjepan Dabiša (1391. – 1395.), Stjepan Ostoja (1398. – 1404. te 1409. – 1418.), Stjepan Ostojić (1418. – 1421.), Stjepan Tomaš (1435. – 1461.) i Stjepan Tomašević (1461. – 1463.).

4.2.3. U Srbiji je od sredine 12. do sredine 15. stoljeća nekoliko vladara nosilo ime *Stefan*: Stefan Nemanja (1166. – 1196.), Stefan Prvovenčani (veliki župan 1196. – 1217., kralj 1217. – 1228.), Stefan Uroš I., II., III. Dečanski (13. – 14. st.), Stefan Dušan Silni (1331. – 1355.), Stefan Lazarević (knez 1389. – 1402., despot 1402. – 1427.). Prema Ivanu Popoviću (1958: 91) najstarije su potvrde iz 13. st. *CTѢФАНЬ*⁹, *CTЕФАНЬ*, dakle s jatom i *e* te s fonemom *f*. Rijetkost promjene *f* > *p* u to doba tumači se time što su ime *CTЕФАНЬ* kraljevi nosili u knjiškome obliku, a istodobno je puku za vladavine Nemanjića (od početka 13. do sredine 14. stoljeća) bilo zabranjeno njegovo nadijevanje. Za turske vladavine to se ime počelo širiti među stanovništvom te je dolazilo i do zamjene *f*. No tada, prema Popoviću, više nije bila aktualna promjena *f* > *p*, već *f* > *v* te su se pojavila imena kao *Steva*, *Stevan*, a ne *Stepan*. U Bosni i Hrvatskoj to ime nije bilo tabuizirano te je od najranijih vremena prilagođivano s obzirom na tada aktualne glasovne promjene.

No prema istraživanjima Milice Grković na srpskome su području u srednjemu vijeku ipak potvrđena imena s promjenom *f* > *p*. Naime u Dečanskim su hrisovuljama oko 1330. godine zabilježena imena *Stepan* (*CTЕПАНЬ*), *Stepko* (*CTЕПЬКО*) i *Stepoje* (*CTЕПОЖЕ*) (1983: 93 i 206).

I prema dokumentima između 14. stoljeća i sredine 20. stoljeća koji su konzultirani pri izradi *Rečnika srpskih ličnih imena* (Grković 1977), u Srba su bila potvrđena imena u kojima se čuva *f* (*Stefa*, *Stefan*, *Stefo*...), imena s promjenom *f* > *p* (*Stepan*, *Stepko*, *Stepojko*...) te imena s promjenom *f* > *v* (*Steva*, *Stevan*, *Stevo*...) ¹⁰.

⁹ U ćirilice ime je zapisu u izvorniku malo početno slovo.

¹⁰ U *Rečniku ličnih imena kod Srba* navode se sljedeća imena iz istraživanoga imenskoga gnijezda: *Steva*, *Stevajilo*, *Stevan*, *Stevanac*, *Stevanda*, *Stevanko*, *Stevančić*, *Stevanica*, *Steve*, *Stevlja*, *Stevilo*, *Stević*, *Stevica*, *Stevko*, *Stevo*, *Stevuka*, *Stevul*, *Stevun*, *Stevča*, *Steja*, *Stejak*, *Stejko*, *Stejo*, *Seka*, *Seko*, *Stelja*, *Stepa*, *Stepan*, *Stepanica*, *Stepac*, *Stepašin*, *Stepić*, *Stepin*, *Stepica*, *Stepiša*, *Stepko*, *Stepo*, *Stepoje*, *Stepojko*, *Stepoš*, *Stepša*, *Stečko*, *Stećo*, *Stefa*, *Stefan*, *Stefanica*, *Stefe*, *Stefo*, *Steša*, *Stija*, *Stijan*, *Stijepo*, *Stijo*, *Stipa*, *Stipan*, *Stipe*, *Stipko*, *Stipo*, *Stjepa*, *Stjepan*, *Stjepaš*, *Stjepko*, *Stjepo* (Grković 1977: 186–188).

Što se tiče odraza jata, uz očekivane potvrde za ekavski odraz (npr. *Stevan, Stefan*), u korpusu su i imena s ikavskim (*Stija, Stijan, Stipa, Stipan, Stipe, Stipko, Stipo*)¹¹ te s jekavskim odrazom jata (*Stjepa, Stjepan, Stjepaš, Stjepko, Stjepo*)¹² (Grković 1977: 186–188). Imena s takvim odrazima potvrđena su čak u Beogradu i okolici u 15. i 16. stoljeću (*Katastarski popis Beograda i okoline 1476–1566*). Ikavski i jekavski odrazi pojavljuju se samo u imenima s promjenom $f > p$, dok se ekavski pojavljuje u imenima koja čuvaju f ili s promjenom $f > v$.

Dakle, čuvanje f upućuje na čuvanje tradicije, dok pojave $f > v$ i $f > p$ možda svjedoče o tome da je riječ o starijim i novijim promjenama, no teško je decidirano reći jer su obje promjene potvrđene u dokumentima iz 15. i 16. stoljeća. S obzirom na to da je promjena $f > p$ potvrđena na dečanskome području već 1330. godine, vjerojatnije je riječ o prostorno definiranoj, a ne samo o vremenski ograničenoj fonološkoj promjeni. U Srba su i danas prisutna imena s trima odrazima jata i trima sudbinama iskonskoga f u osnovi ($f, f > p, f > v$): *Stefan, Stevan, Stepan, Stjepan, Stipan, Šćepan* (Šipka i Klajn 2011: 68).

f	$ě$
f : <i>Stefa, Stefan, Stefo</i> ... (od 13. st.)	$ě > e$ – dominira (potvrde od 13. st.)
$f > p$: <i>Stepan, Stepko, Stepoje</i> ... (1330. <i>Stepanъ</i>)	$ě > i$: <i>Stipa, Stipe, Stipko, Stipo</i> (od 15. st.)
$f > v$: <i>Steva, Stevan, Stevo</i> ... (od 15. st.)	$ě > (i)je$: <i>Stijepo, Stjepan, Stjepko</i> ... (od 15. st.)

Tablica 1. Povijesne potvrde u srpskome antroponimikonu

4.2.4. U makedonskoj povijesnoj antroponimiji iz 15. i 16. stoljeća nalaze se imena iz toga imenskoga gnijezda s očuvanim f , ali i sa zamjenom $f > v$ i $f > p$: *Stev, Steva, Stevan, Steve, Stevi, Stevin, Stevo, Stevče, Stepa, Stepan, Stepanin, Stefanič, Stepanče, Stepaš, Stepašin, Stepe, Stepin, Stepko, Stepo, Stefa, Stefan, Stefanče, Stefanija, Stefanin, Stefano, Stefin, Stefko, Stefo* (Ivanova 2006: 417–418).

Uz ekavski odraz jata u makedonskoj je antroponimiji toga vremena potvrđen i ikavski odraz, npr. u imenima *Stiv, Stip, Stipe, Stipo* te *Stifo*. Ekavski i ikavski odrazi jata potvrđeni su u imenima koja čuvaju f , ali i u imenima u kojima je $f > p$ i $f > v$.

¹¹ Imena s ikavskim odrazom jata potječu iz starijih vrela kao što su *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoljeća, Stari srpski zapisi i natpisi* (odnosi se na razdoblje 12. – 19. st.), *Katastarski popis Beograda i okoline 1476–1566, Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine* itd. (Grković 1977).

¹² Imena s jekavskim odrazom potvrđena su u starijim vrelima ili vrelima nastalima na temelju starijih dokumenata koja se odnose na bosanska i srpska područja, kao što su *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine, Turski izvori za istoriju Beograda, Katastarski popis Beograda i okoline 1476–1566, Srpski rječnik Vuka Stefanovića Karadžića* i dr. (Grković 1977).

<i>f</i>	<i>ě</i>
<i>f</i> : <i>Stefa, Stefan...</i>	<i>ě</i> > <i>e</i> – dominira
<i>f</i> > <i>p</i> : <i>Stepa, Stepan...</i>	<i>ě</i> > <i>i</i> : <i>Stiv, Stip, Stipe, Stipo</i> i <i>Stifo</i>
<i>f</i> > <i>v</i> : <i>Stev, Steva, Stevan...</i>	

Tablica 2. Povijesne potvrde u makedonskome antroponimikonu (15. i 16. st.)

4.2.5. Za Crnu Goru ne raspolažemo povijesnim rječnikom osobnih imena pa analizu temeljimo na popisu crnogorskih prezimena u knjizi *Prezimana u Crnoj Gori* autora Vukote i Akima Miljanića (2002). U crnogorskim su prezimenima sačuvani imenski likovi također s trima odrazima jata: ekavskim (*Stepanović, Stepković, Stepović...*), (i)jekavskim (*Stjepčević, Stijepović...*) i ikavskim (*Stipanović, Stipković...*). U dijelu prezimena čuva se *f* u osnovi (*Stefanović, Stefanić*), a u većemu dijelu *f* je zamijenjen s *p* (*Stjepanov, Stjepin...*). Promjena *f* > *v* nije potvrđena, dok je promjena *f* > *p* provedena u prezimenima sa svim trima odrazima jata.

<i>f</i>	<i>ě</i>
<i>f</i> : <i>Stefanović, Stefanić</i>	<i>ě</i> > (i)je: <i>Stjepčević, Stijepović...</i>
<i>f</i> > <i>p</i> : <i>Stjepanov, Stjepin..</i> (dominira)	<i>ě</i> > <i>i</i> : <i>Stipanović, Stipković...</i>
	<i>ě</i> > <i>e</i> : <i>Stepanović, Stepković, Stepović...</i>

Tablica 3. Povijesne potvrde u crnogorskome antroponimikonu (na temelju suvremenih prezimena)

Dakle, pregledom povijesnih potvrda imena iz proučavanoga imenskoga gnijezda u istočnih južnoslavenskih naroda s kojima smo u nekim razdobljima bili u istoj državi, uviđamo da su u prošlosti uz očekivane ekavske odraze jata u Srba i Makedonaca te (i)jekavske u Crnogoraca, u tih naroda bila potvrđena sva tri odraza jata. Također, u svih je provedena i zamjena *f* > *p*. Stoga bi imenske potvrde iz prošlosti teško bilo okvalificirati kao srpska, crnogorska ili makedonska imena.

4.3. Hrvatske povijesne potvrde

4.3.1. U analizi hrvatskih povijesnih potvrda uz sudbinu jata i fonema *f* pratimo i potvrde za početni suglasnički skup *St-*, odnosno *Št-*. Naime, za razliku od istočnoga južnoslavenskog prostora na hrvatskome se području zbog utjecaja njemačkoga i mađarskoga jezika te mletačkoga dijalekta talijanskoga jezika u početnoj zoni proučavanoga imena pojavljuje *Št-*.

Zamjene jata jekavskim, ekavskim i ikavskim odrazima pojavljuju se nekoliko stoljeća nakon unošenja toga imena na hrvatski prostor, prema literaturi vje-

rojatno masovnije od 14. st. (Matasović 2008: 153)¹³, a jedna od najstarijih potvrda potječe iz 1275. godine (Šurmin 1898: 53). O tome da je proces zamjene jata dugo trajao, svjedoče i potvrde iz Konavala, danas ijekavskoga područja, gdje se u prvoj polovici 15. stoljeća pojavljuju imena s ikavskim i jekavskim odrazom: *Stipan* (1420.), *Stipko* (1434.) te *Stjepan* (1422.) i *Stjepko* (1423.) (v. Kapetanović i Većarić 2001). Upravo su to i neke od najstarijih potvrda jekavskoga odraza jata u tome imenu.

U analizu osobnoimenskih potvrda svakako valja uključiti i podatke koje iščitavamo iz suvremenih prezimena s obzirom na to da je danas u Hrvatskoj 145 prezimena¹⁴ u kojima se čuva ime Stjepan u temeljnome, pokraćenome ili izvedenom liku te s različitim dijalektnim obilježjima i inojezičnim utjecajima. Mađarski jezični utjecaj ogleda se u prezimenima *Ištván*, *Ištvánek*, *Ištvánfi*... U dijelu prezimena čuva se *f* i ekavski odraz jata, npr. *Stefanac*, *Stefanov*, *Stefanović* itd. U većemu broju prezimena *f* je zamijenjen s *p*, npr. *Stepančec*, *Stepanec*, *Stepinac*..., a u nekima je *f* zamijenjen s *v*, npr. *Stevanić*, *Stevelić*, *Stević*. Ijekavski i jekavski odraz jata sačuvao se npr. u prezimenima *Stijepić* i *Stijepović* te *Stjepčević* i *Stjepičević*. U mnogima je odraz jata ikavski, npr. *Stipac*, *Stipančić*, *Stipaničev*, *Stipetić*, *Stipica*, *Stipković*, *Stipoljev*. U dijelu prezimena provedeno je najnovije jotovanje, npr. *Šćepanović*, *Šćepić*, *Šćepović*... U mnogima se čuva osnova *Štef*, *Štefan*, npr. *Štefan*, *Štefanac*, *Štefančić*, *Štefanec*, *Štefanek*, *Štefanko*, *Štefanov*, *Štefanović*, *Štefčić*, *Štefec*, *Štefek*, *Štefekov*, *Štefotić*.

Osobito su zanimljiva prezimena *Števanja*, *Števčić*, *Štević*, *Števinović*, *Štifan*, *Štifanić*, *Štifanić*, *Štifić*, *Štivan*, *Štivčević*, *Štivičević*, *Štivičić*, *Štivić*. U njihovoj osnovi sačuvana su imena koja danas ne nalazimo među službenim imenima, kao što su *Stifan* i *Stifko*, *Stivan* i *Stivo*, *Štif*, *Štifan* i *Štifko* te *Števo* i *Štivo*.

4.3.2. Prve potvrde pojedinoga odraza svetačkoga imena Stjepan

Osobna imena i njihove povijesne potvrde donosimo abecednim redoslijedom.

- Osobno ime *Stefan*, koje se od 12. st. prati u srpskim dokumentima, u hrvatskim povijesnim vrelima spominje se od sredine 16. st.: *Stefan Frankapan* u *Darovnici Stefana Frankapana* (Skrad 1551.; v. ARj, XVII, 514).
- *Stepan* je danas veoma rijetko osobno ime (25 nositelja), no u prošlosti je vjerojatno bilo mnogo češće te je ostalo posvjedočeno u mnogobrojnim prezimenima (npr. *Stepan* u Istri u koparskome kraju te *Stepanić* od 14. st. u Dubrovniku, Dalmaciji, Slavoniji, Istri, Srbiji, *Stepanović* u Slavoniji, Srbiji, Srijemu i južnoj Srbiji od 18. st.; v. ARj, XVII, 531).

¹³ S tim da se *i* < *ě* ispred *j* u dubrovačkim ispravama pojavljuje već od 13. st., i to u kratkim slogovima prije nego u dugim. Matasović (2008: 154) navodi primjer *Andrija* < *Andrěja*.

¹⁴ Prezimena su ekscerpirana iz *Leksika prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* (1976.).

- Osobno ime *Stepko* danas ne nalazimo u repertoaru službenih muških osobnih imena u Hrvatskoj, a jedna od prvih povijesnih potvrda potječe s Gvozda iz 1475. godine (Šurmin 1898: 276).
- *Steva* se u povijesnim dokumentima pojavljuje u 15. st. u Kosovu (Peć) i Makedoniji (Kruševo) (v. ARj, XVII, 538), a za hrvatsko područje nema pouzdanih potvrda.
- *Stevan* je danas, a i u prošlosti, tipičnije ime za srpsko stanovništvo. U povijesnim dokumentima pojavljuje se u 15. st. u Kosovu (Peć) i Makedoniji (Kruševo) (v. ARj, XVII, 538). Za hrvatsko područje nema pouzdanih potvrda.
- Izvedena osobna imena *Stevanac*, *Stevanda*, *Stevanija*, *Stevelja*, *Stevica*, *Stevilo*, *Stevka*, *Stevko*, *Stevul*, *Stevun* te prezime *Stevanić* prema Rječniku JAZU potvrđena su u Lici i Krbavi, a za to je područje veoma vjerojatno da se podatci odnose na srpsko stanovništvo.
- *Stevo* je ime pokraćeno od *Stevan*, no često se upotrebljava i kao neslužbena inačica od *Stjepan*. Prema Rječniku JAZU ime se upotrebljava u Lici i Krbavi (v. ARj, XVII, 540). Na prvi pogled riječ je o nacionalno obilježenoj imenu koje je tipičnije za srpsko stanovništvo. No terenski podatci, koje donosimo dalje u radu, pokazuju da se kao neslužbeno ime pojavljuje i među Hrvatima kajkavcima (Cerje: *Stěvo*) te štokavcima (u Lici, virovitičkome kraju i Osijeku: *Stěvo*).
- Za osobno ime *Stifan* ne raspoložemo povijesnim potvrđama, no ono je sačuvano u prezimenu *Stifanić*, koje nalazimo u porečkome i vodnjanskom području, a posvjedočeno je u dokumentu iz 1512. godine (v. ARj, XVI, 553).
- U građi nema potvrde ni za osobno ime *Stifko*, no ono je sačuvano u prezimenu hrvatskoga plemića Grgura *Stifkovića*, koji se spominje u pismu senjskoga biskupa Jožefića Krsti Frankopanu iz 1527. godine (v. ARj, XVI, 553).
- *Stipa* je danas rijetko kao službeno ime, no u Slavoniji je često kao odmilica prema službenomu *Stjepan*. Prema Rječniku JAZU imenski je lik prisutan u svim našim ikavskim krajevima (ARj, XVII, 567).
- Osobno ime *Stipan* danas je rasprostranjeno u Dalmaciji te rjeđe u Istri i Primorju. Prema Rječniku JAZU ime je prisutno u svim našim ikavskim krajevima te se nalazi u osnovi mnogobrojnih prezimena u Hrvatskoj. U povijesnim je dokumentima često posvjedočeno u Hrvatskome primorju i Lici te u Dalmaciji, a jedna od najstarijih potvrda, kao što je već navedeno, potječe iz 1275. godine iz Istre, no vrlo skoro, 1288. godine, to je ime potvrđeno i u Dubrovniku kad se spominje »Stipan od staroga Dubrovnika, bi-

skup modruški» (ARj, XVII, 568). Zanimljivo je da je zabilježeno i u toponimiji u mnogo istočnijim krajevima. Tako se u Prizrenu u darovnici cara Dušana oko 1349. godine navodi *Stipanъdolъ*, a u središnjoj Bosni u kakanjskome kraju postojao je *Stipangrad* (ARj, XVII, 568).

- Osobno ime *Stipe*, danas često službeno ime u Dalmaciji, prvi je put zabilježeno 1348. godine u dokumentu *Car Stefan Dubrovniku* u kojemu se spominje Stipe Žugrović (v. ARj, XVI, 569).
- U Hrvatskoj se pojavljuje ikavski lik *Stivan* u Slavoniji početkom 18. stoljeća, kad se 1702. spominje Stivan Kovačević, stanovnik sela Sovski Dol. U narodnim pjesmama što ih je prikupio Vuk Stefanović Karadžić potvrđen je jekavski lik *Stjevan*: »Knjige idu od Prizrena grada, od srpskoga silna car-Stjevana.« (v. ARj, XVII, 539).
- Osobna imena *Stjepan*, *Stjepko*, kao što je istaknuto, potvrđena su u 15. stoljeću (*Stjepan* 1422., *Stjepko* 1423.; v. Kapetanović i Vekarić 2001.)
- Osobno ime *Štefan* ponajviše se pojavljuje u spomenicima 14. – 17. st. U *Darovnici samostanu sv. Spasa* u Baški iz 1375. spominje se knez Štefan (ARj, XVII, 770).
- Osobno ime *Štefac* potvrđeno je u Plaškome u Lici u 15. st. (*Urbar modruški*, 1486; v. ARj, XVII, 770).
- Prezime, a možda i osobno ime, *Štefak* u Hrvatskoj je potvrđeno u 15. st. Spominje se Štefan Štefak, svjedok u ispravi čazmanskoga kaptola 1477. g. (*Popis zemalja modruškoga vladanja*, 1486.; v. ARj, XVII, 770)
- Ime *Števo* nije zabilježeno u povijesnim dokumentima, no njega i od nje ga izvedena imena nalazimo u suvremenoj terenskoj građi u sjevernim hrvatskim krajevima. Ta su imena potvrđena među bačkim Bunjevcima te u ludbreškoj Podravini (*Štèvu*, *Štèvek*), kajkavcima ikavcima (*Ščèva*, *Štèvan*, *Štèvè*, *Štèvek*, *Štèvo*, *Štèva*) i virovitičkome kraju (*Štèvo*).
- Osobno ime *Štif* sačuvano je u prezimenu *Štifić*, a *Štifko* u prezimenu *Štifković*. Oba svjedoče o tome dokle se na istok prostirala ta imenska osnova. U prošlosti je prezime *Štifić* potvrđeno u Komletincima na istoku Slavonije, u današnjoj Vukovarsko-srijemskoj županiji, a danas ga nalazimo u Vinkovcima i Sesvetama. Muško osobno ime *Štifko* potvrđeno je u Ripču 1447. g. u bihaćkome kraju (v. ARj, XVII, 790), a sačuvalo se u prezimenu *Štifković* koje je potvrđeno već 1551. (v. ARj, XVII, 790).
- Ime *Štifan* potvrđeno je na hrvatskome području u Novome 1422. (v. Šurmin 1898: 121). Da je to ime bilo rašireno, svjedoči i prezime njime motivirano *Štifanić* koje je potvrđeno u buzetskome, vodnjanskom, porečkome, pazinskome i bujskome kotaru u Istri (v. ARj, XVII, 790). Ime *Štivo* nije zabilježeno u povijesnim vrelima, no posredno je potvrde-

no u osnovi prezimena *Štivačić* (< **Štivac*), zabilježenoga 1567. u Stupniku kraj Zagreba.

Pojava *Št-* u sjevernoj Hrvatskoj, od granice sa Slovenijom do istoka zemlje, svjedoči da je širenje kulta sv. Stjepana došlo iz njemačkoga i mađarskoga jezika. Pritom sudbina *e* iz imenske osnove ovisi o fonološkim značajkama govora kojemu se ime prilagodilo. To se *e* izjednačilo s odrazom *jata* pa među kajkavcima nalazimo zatvoreno *e*, a među staroštokavcima, tj. govornicima slavonskoga dijalekta¹⁵, ikavski, ikavsko-jekavski i ekavski odraz te očuvani *jat* u Podravini.

Ime	Kad?	Gdje?	ě >	f >	St-/Št-	Narječje ¹⁶
<i>Stipan</i>	1275. 1288.	Istra Dubrovnik	<i>i</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ČA ŠTO
<i>Stipe</i>	14. st.	u mnogim krajevima	<i>i</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO, ČA
<i>Stepanić</i> < * <i>Stepan</i>	14. st.	Dubrovnik, Dalmacija, Slavonija, Istra	<i>e</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO, ČA
<i>Štefan</i>	14. st.	kajkavci i čakavci	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	KAJ, ČA
<i>Stipan</i>	1420.	Konavle	<i>i</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO
<i>Stjepan</i>	1422.	Konavle	<i>je</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO
<i>Stjepko</i>	1423.	Konavle	<i>je</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO
<i>Štifan</i>	1433.	Ozalj	<i>i</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	ČA?
<i>Stipko</i>	1434.	Konavle	<i>i</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO
<i>Štifko</i>	1447.	Bihać	<i>i</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	ČA?
<i>Stepko</i>	1475.	Gvozd	<i>e</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ČA?

¹⁵ Naime, u govorima slavonskoga dijalekta kasno je došlo do promjene *jata*, »što je razvidno iz latinski pisanih spomenika u kojima je često kolebanje između *i* i *e*, jer je izgovor bio zatvoreno *e*« (Lisac 2003: 39) pa zbog toga ne iznenađuje pojava imena *Štiv* i *Štif* u Slavoniji.

¹⁶ Misli se na narječnu pripadnost u vremenu iz kojega potječe potvrda.

<i>Štefak</i>	1477.	Čazmanski kaptol	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	KAJ
<i>Štefac</i>	1486.	Plaški	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	ČA
<i>Stifanić < *Stifan</i>	1512.	Poreč i Vodnjan (Istra)	<i>i</i>	<i>f</i>	<i>St-</i>	ČA
<i>Stifković < *Stifko</i>	1527.	Senj	<i>i</i>	<i>f</i>	<i>St-</i>	ČA
<i>Stefan</i>	1551.	Skrad (G. kotar)	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>St-</i>	KAJ
<i>Štifković</i>	1551.	Bihać	<i>i</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	ČA?
<i>Štivačić < *Štivac < *Štivo</i>	1567.	Stupnik kraj Zagreba	<i>i</i>	<i>v</i>	<i>Št-</i>	KAJ
<i>Stivan</i>	1702.	srednja i istočna Slavonija	<i>i</i>	<i>v</i>	<i>St-</i>	ŠTO
<i>Štifanić</i>	danas	Istra	<i>i</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	ČA
<i>Štifić < *Štif(o)</i>	danas	istočna Slavonija	<i>i</i>	<i>f</i>	<i>Št-</i>	ŠTO
<i>Stepan – u prezimenima</i>	danas	Hrvatska	<i>e</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	svuda
<i>Stevo</i>	danas	kajkavci, štokavci	<i>e</i>	<i>v</i>	<i>St-</i>	KAJ, ŠTO
<i>Stipa</i>	danas	štokavci ikavci	<i>i</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO
<i>Stipo</i>	danas	Bosna, Slavonija	<i>i</i>	<i>p</i>	<i>St-</i>	ŠTO

Tablica 4. Kronološki prikaz hrvatskih povijesnih i suvremenih potvrda

Iz tablice iščitavamo:

- odraz jata

Najraniji ikavski odraz jata: Istra 1275., Dubrovnik 1288. (*Stipan*)

Najraniji ekavski odraz jata: kajkavsko i čakavsko područje, 14. st. (*Štefan*)

Najraniji jekavski odraz jata: Konavle 1422. (*Stjepan*)

Razdoblje kolebanja na jugu: 15. st.

- sudbina *f*

f: kajkavsko područje u 14. st. (*Štefan*) te čakavci u Istri, Senju, Ozlju, Bihaću (15. i 16. st.) i štokavci u istočnoj Slavoniji (suvremeno stanje)

f > *p*: u mnogim krajevima u prezimenima s osnovom *Stjepan*, no inače rijetko među kajkavcima

f > *v*: kajkavci i štokavci (Stupnik (16. st.), srednja i istočna Slavonija u 18. st.)

- *St*–/*Št*–

St–: čakavci, štokavci i kajkavci u neslužbenim imenima (Istra, Senj, Dalmacija, Bosna, Slavonija, jug Hrvatske...)

Št–: čakavci, kajkavci i štokavci u Slavoniji (Istra, Ozalj, Bihać, Stupnik, istočna Slavonija)

- *St*–/*Št*–, odraz jata i sudbina *f*

Stip–: Dalmacija, Bosna, Slavonija (danas *Stipe* u svim štokavskim i čakavskim ikavskim krajevima)

Stjep–: jug Hrvatske (danas i u središnjoj te istočnoj Hrvatskoj)

Stif–: Istra, Senj (čakavci)

Stev–: štokavci i manje kajkavci

Štif–: Istra, Ozalj, Bihać, istočna Slavonija (čakavci i manjim dijelom štokavci)

Štiv–: Stupnik (danas u prezimenima u Slavoniji)

Štef–: kajkavci i čakavci

5. Terenska istraživanja neslužbenih i službenih imenskih likova

5.1. U hrvatskim mjesnim govorima potvrđeno je mnoštvo različitih službenih i neslužbenih pokraćenih i izvedenih imena u imenskome gnijezdu *Stjepan*. Ovdje se donosi pregled imenskih likova po hrvatskim narječjima. Kako dosad nisu provedena antroponomastička istraživanja za sva područja u Hrvatskoj, podatci su prikupljeni ekscerpiranjem iz dijalektnih rječnika i onomastičkih radova te manjim dijelom terenskim istraživanjima. Obuhvaćeni su radovi Živka Bjelelanovića, Blaža Jurišića, Milana Moguš, Petra Šimunovića i drugih jezikoslovaca, a uz vlastite terenske podatke donosim i rezultate terenskih istraživanja kolega Mislava Benića, Anite Celinić, Jože Horvata i Domagoja Vidovića te im na njima zahvaljujem.

S jedne strane dijalektni su rječnici dobar izvor imenske građe, no problem je što ne donose svi osobnoimensku građu. Oni koji je donose najčešće ne navode sve imenske potvrde, nego samo najtipičnija osobna imena u konkretnome govoru. U mnogim rječnicima čakavskih govora ili se uopće ne donose imena ili se navodi samo jedno ili dva imena iz promatranoga imenskoga gnijezda. U slučaju imena

Stjepan razlog je malomu broju tvorbenih inačica i u tome što u čakavskim krajevima to ime nije među češćim muškim osobnim imenima¹⁷. Najviše imenskih potvrda nalazimo u kajkavskim rječnicima, osobito najnovijima. Iz tih razloga ekscerpirani su podatci nesustavni i djelomični, no kako nisu provedena antroponomastička istraživanja za mnoga područja u Hrvatskoj, dijalektni su rječnici jedan od bitnih vrela za onomastičku analizu.

Budući da je riječ o neslužbenim imenima, mora se uzeti u obzir da se u njima ne odražavaju samo značajke govora kojemu pripadaju, već je moguće i unosenje elemenata iz drugih sustava.

5.2. Štokavsko narječje

Bački Bunjevci: (m.) *Píčo*¹⁸, *Píćuka*, *Pípe*, *Pípk*, *Stípe*, *Stípica*, *Štévo*

Osijek: (m.) *Pišta*, *Stípa*, *Stjěpān/Stjěpan*, *Stěvica*, *Stévo*, *Stípa*, *Stípān/Stípan*, *Stípo*, *Štěfika*; (ž.) *Štěfa*, *Štěfānija*

Slavonska Podravina¹⁹: (m.) *Stěvo*, *Stévo*, *Stěpo*, *Stépo*, *Šćépo*, *Stípo*, *Stípo*, *Stěpoš*, *Stěpěta*, *Stěpeta*, *Stípa*

Virovitica i okolica²⁰: (m.) *Stévo*, *Štévo*

Lika (ikavci): (m.) *Stěvina*, *Stévo*, *Stíp*, *Stípa*, *Stípān*, *Stípica*, *Stípe*, *Stipíc*, *Stipija*, *Stípoja*, *Stipürina*; (ž.) *Štěfa*

Lovinac: (m.) *Stévo*, *Stíle*, *Stílic*, *Stípac*, *Stípak*, *Stipája*, *Stípān*, *Stípe*, *Stípica*, *Stípiša*, *Stípeta*, *Stípic*, *Stipürina*

Bukovica: (m.) *Ćéko*, *Ćéjo*, *Ćejatina*, *Ćejota*, *Ćejotina*, *Čekalo*, *Čekan*, *Ćéko*, *Ćépo*, *Čěva*, *Čěvān*, *Čěvan*, *Čěvica*, *Ćevica*, *Čěvíc*, *Čěvilo*, *Čěvina*, *Čěvko*, *Ćévo*, *Čěvuka*, *Jéjo*, *Stèkan*, *Stèkilo*, *Štèkilo*, *Stéko*, *Stéle*, *Stělja*, *Stěljko*, *Stěšija*, *Stéšo*, *Stěva*, *Stevàilo*, *Stevàjilo*, *Stěvāl̃j*, *Stěvān*, *Stevánac*, *Stevànčić*, *Stevànčilo*, *Stěvānda*, *Stevāndeka*, *Stěvāndža*, *Stevànić*, *Stevànilo*, *Stěvanja*, *Stěvčina*, *Stěvčina*, *Stěvela*, *Stěvelica*, *Stěvelja*, *Stěvica*, *Stěvíc*, *Stěvilo*, *Stěvina*, *Stěviša*, *Stěvko*, *Stévo*, *Stěvoća*, *Stevòćilo*, *Stěvonja*, *Stěvūlj*, *Stevūljica*, *Stevùšilo*, *Stevùtina*, *Stipalèćina*, *Stípān*, *Stípe*, *Stípica*, *Stípica*, *Stípiša*, *Stípura*, *Stipürina*, *Stjěpān*, *Stjěpko*, *Stjépo*, *Štèkilo*, *Štěvāl̃j*; (ž.) *Stěfānija*, *Stěva*, *Stevànica*, *Stevànija*, *Stevànijica*, *Stěvica*, *Stěvka*, *Stěvura*, *Stevùrača*, *Štěfānija*

¹⁷ Stanje u primorskoj Hrvatskoj, ili barem njezinu dijelu, najbolje opisuje rečenica iz rječnika povljanskoga govora: »U našen mīstu nī baš pūno imenōv Stīpan.« (Tičić 2004: 343).

¹⁸ U osnovi imenskih likova na *Pi*- jest pokraćena osnova mađarskoga imena *Pišta*.

¹⁹ Riječ je o području između Vaške i Erduta koje je onomastički istražio S. Sekereš 1958. i 1959. Na to se područje nakon odlaska Osmanlija uz starosjedioce naselilo hrvatsko i srpsko stanovništvo iz Bosne, Baranje, Bačke, SZ Hrvatske i Srbije (Sekereš 1973: 370).

²⁰ U tome najzapadnijem dijelu slavonske Podravine uz starosjedilačka naselja nalaze se i naselja koja su u 16., 17. i 18. st. osnovali hrvatski i srpski doseljenici iz susjednih krajeva, Gorskoga kotara, Bosne i Crne Gore (Sekereš 1973: 333) te ondje uz staroštokavce žive novoštokavci i kajkavci.

Promina: (m.) *Stípe, Stîpân, Stipûrina, Stipètina, Stîpica, Stípica, Stîpiša, Stêvân, Stêvo, Stêvica*

Imotski: (m.) *Stîpân, Stípe, Stípuka, Stípuša; (ž.) Stipànija*

Studenci: (m.) *Stîpân, Stipánac, Stipàneta, Stipànica, Stipànina, Stípe, Stipeta, Stîpica, Stîpko, Stipura; (ž.) Stipànija*

Kuna (Pelješac): (m.) *Stipura*

Zažablje: (m.) *Stîpân, Stípe, Stúpo, Stijépo, Stjêpân, Šćêpân, Šćêpica, Šćépo*

U prikupljenoj građi višestruko je više muških od ženskih osobnih imena. U muškim imenima potvrđena su sva tri odraza jata te promjena $f > p$ i $f > v$, a nema imena u kojima se čuva f . U slavonskoj Podravini, području s nacionalno mješovitim stanovništvom koje se doselilo iz dijalektno različitih krajeva, nalazimo imena s ekavskim odrazom jata i promjenom $f > p$ (*Stêpo, Stépo, Stêpoš, Stepêta, Stêpeta*).

Najobilnija imenska građa potječe iz Bukovice, nacionalno mješovitoga novoštokavskog područja u kojemu žive Hrvati i Srbi. Ondje u imenima nalazimo ekavski, ikavski i jekavski odraz jata te dominantnu promjenu $f > v$ (uvijek u imenima s ekavskim odrazom), no zastupljena je i promjena $f > p$ (u imenima s ikavskim i jekavskim odrazom). U toj građi pojavljuju se i neočekivana imena s početnim suglasničkim skupom *Št-*: *Štêkilo, Štêvālji i Štefànija*. Među muškim osobnim imenima nema primjera za f , dok se među ženskima pojavljuju samo dva imena: *Stefànija* i *Štefànija*. No uz ta je imena za to područje karakterističnije ime *Stevànija*, prema kojemu se pojavljuju i pokraćena te izvedena imena. Ako pretpostavimo da imena s osnovom *Stip-* nose Hrvati ikavci, a imena s osnovom *Stev-* Srbi jekavci, ekavski odraz jata govori u prilog tomu da su Srbi u svoj „pučki” antroponimikon kasno unijeli tabuizirano vladarsko ime *Stefan*, kad je jat u govoru već bio zamijenjen i kad u sustavu nije bilo fonema f .

Među bačkim Hrvatima uz očekivani ikavski odraz jata, npr. u *Stípe* i *Stîpica*, potvrđen je i ekavski odraz u imenu *Štêvo*.

Među štokavcima ikavcima u Lici potvrđeno je i neočekivano ime *Štêfa*.

Pitanje je postoji li nacionalna obojenost pojedinih imenskih likova u nacionalno mješovitoj sredini u Osijeku. Prema terenskim istraživanjima u Osijeku mnoge Hrvate u neslužbenoj komunikaciji nazivaju *Stevo* premda im je službeno ime *Stjepan*, dok se među Srbima oni koje oslovljavaju sa *Stevo* neki službeno zovu *Stevo*, a neki *Stevan*. Među nesrbima nije neobično ni neslužbeno ime *Stevica*, dok su *Pište* najčešće Mađari. No ti podatci tek su rezultat preliminarnih istraživanja Mislava Benića te valja reći da je suvremeno stanje u osječkoj antroponimiji složeno i tek ga treba sustavnije istražiti i preciznije opisati.

Prema prikupljenoj građi među štokavcima se ime *Stevo* pojavljuje u nacionalno mješovitim sredinama (npr. Osijek, Bukovica, slavonska Podravina, Virovitica, Promina), ali i među Hrvatima ikavcima u Lici, no nema ga u srednjoj i južnoj Dalmaciji. Na hrvatskome jugu, u Zažablju, potvrđen je ikavski i ijekavski odraz jata te najnovije jotovanje. Radi uspostavljanja cjelovitijega pregleda potrebna su dodatna antroponomastička istraživanja.

5.3. Čakavsko narječje

Senj: (m.) *Stīpa*, *Stīpě*

Novi Vinodolski: (m.) *Stīpān*, *Stīpica*

Pag (grad): (m.) *Štēfano*

Povljana: (m.) *Stīpě*, *Stīpan*

Kukljica: (m.) *Stīpě*

Kali: (m.) *Stīpica*, *Stīpē*; (ž.) *Stīpa*, *Stefānija*

Brač: (m.) *Stēfē*, *Stipānāc*, *Stīpě/Stīpē*, *Stīpon*, *Štēfan*, *Štēfē*

Vrgada: (m.) *Stīpě*, *Stīpōān*; (ž.) *Stēfanija*

Pitve i Zavala (otok Hvar): (m.) *Stīpan*, *Stīpe*, *Stīpić*, *Stipijōnka*, *Stīpūh*, *Stīpušōr*, *Štēfo*; (ž.) *Štēfa*

Blato na Korčuli: (m.) *Stīpě*, *Stīpo*

Smokvica na Korčuli: (m.) *Stīpan*

Na temelju nevelike građe s čakavskoga područja, može se reći da ondje dominira ikavski odraz jata te promjena $f > p$, uz rjeđu pojavu f , dok promjena $f > v$ nije potvrđena. U južnoj Dalmaciji, na otocima Braču i Hvaru (Pitve i Zavala), nalazimo hipokoristične oblike za koje je ustaljeno mišljenje da pripadaju kajkavskom narječju, npr. *Štēfē*, *Štēfo*, no f se ondje pojavljuje zbog romanskoga utjecaja, a ne zbog njemačkoga i mađarskoga kao među kajkavcima.

5.4. Kajkavsko narječje

Kajkavci ikavci (donjosutlanski kraj): (m.) *Ščēva*, *Štēf*, *Štefēče*, *Štēfek*, *Štefina*, *Štēvan*, *Štēvē*, *Štēvek*, *Štēvo*, *Štēva*; (ž.) *Štēfa*, *Štēfica*

Bistra: (m.) *Pēpa*, *Pēpek*, *Pepūza*, *Štiēf*, *Štefina*, *Štēvec*, *Štēfek*, *Štēfica*, *Štēvina*; (ž.) *Štēfica*

Cerje: (m.) *Pepānec*, *Pēpek*, *Piēpač*, *Pēpič*, *Pišta*, *Stēvo*, *Štiēf*, *Štēfič*, *Štefiček*, *Štiēfec*, *Štefina*, *Štefinec*, *Štefūca*, *Štefulāk*, *Štefāk*, *Štefōk*, *Štēfan*, *Štefānec*; (ž.) *Štēfa*, *Štēfica*, *Štefanija*

Ludbreška Podravina²¹: (m.) *Štēf*, *Štēfu*, *Štēfek*, *Štēfyka*, *Štefina*, *Pēpčy*, *Pišta*,

²¹ Prema istraživanjima Jože Horvata svakako su najčešća i najneutralnija među zabilježenim

Štēfan, Štēfūlko, Štēfūla, Štēfūl, Štēvek, Štēvu, Stīv, Štēfēk; (ž.) Štēfa, Štēfyca, Štēfka, Štēfanyja

Durđevac: (m.) *Pišta, Pištâk, Pištica, Štēf, Štēfan, Štēfēk, Štēfič, Štēfina, Štēfok, Štēfo; (ž.) Štēfa, Štēfica, Štēfica*

Gola: (m.) *Čiča, Štēf, Štēfič, Štēfēk, Štēfina, Pišta; (ž.) Štēfa, Štēfica*

Mursko Središće: (m.) *Št'ēif, Št'ēfek, P'išta; (ž.) Št'ēfa*

Pomurski Hrvati: (m.) *P'išta, Pišt'oljōn, Št'ēfu, Štēfurec*

Varaždin: (m.) *Štēf, Št'ēfek, P'išta; (ž.) Št'ēfa, Št'ēfica*

U kajkavskoj građi dominira osnova *Štēf*- i neizmijenjeni jat, koji se najčešće realizira kao *e*. Unutar građe pojavljuje se i ime mađarskoga podrijetla *Pišta* (od-milica prema *Istvan*). Promjena *f* > *v* potvrđena je kod kajkavaca ikavaca, u Bi-stri, Cerju i ludbreškoj Podravini. Zasad je teško tvrditi u kojim je još kajkavskim krajevima ona prisutna te je li to autohtona promjena ili se pojavljuje iz sociolin-gvističkih razloga.

Ta je promjena najvjerojatnije autohtona kod kajkavaca ikavaca, na što upu-ćuju imena *Ščēva, Štēvan, Štēvë, Štēvek, Štēvo, Štēva*, gdje je uz promjenu *f* > *v* prisutan ekavski odraz jata te početni skup *Št*-, koji je zamijenjen sa *Šč*- u ime-nu *Ščēva* (kao što je u apelativnome sloju *dvorišće*, a ne *dvorište*). Takvo stanje u kajkavaca ikavaca vjerojatno svjedoči o podrijetlu toga dijalekta, tj. o zemljopi-snome ishodištu koje je moralo biti ondje dokle je dopirala zona *Št*- i promjena *f* > *v*, koja je, po svemu sudeći, svojstvenija istočnijim hrvatskim krajevima, tj. nije potvrđena među čakavcima, a jest među štokavcima i manje među kajkavcima.

Osobno ime *Stevo*, za koje se drži da je nacionalno obilježeno, potvrđeno je u građi iz Cerja. Semantičke i stilske vrijednosti pojedinih oblika u neslužbenoj upotrebi slikovito opisuju autori rječnika govora Cerja: »*Stēvo sę veli bečâru i pijâncu a Pišta Mađâru.*« (Šatović i Kalinski 2012: 150).

6. Zaključak

Svetačko osobno ime *Stjepan* prihvaćeno je u hrvatski jezik u vrijeme kristi-janizacije te je već stoljećima jedno od najčešćih muških osobnih imena u Hrvat-skoj. I u drugih Južnih Slavena to je ime prihvaćeno otprilike u isto vrijeme.

Pisane tragove o imenu *Stjepan* na hrvatskome području pratimo od druge po-lovice 10. stoljeća.

Pregledom povijesnih potvrda imena iz proučavanoga imenskoga gnijezda u istočnih južnoslavenskih naroda s kojima smo bili u istoj državi, utvrđeno je da su u prošlosti uz očekivane ekavske odraze jata u Srba i Makedonaca te (i)jekav-

imenima *Štēf, Štēfek, Štēfo* i *Pišta*, a ostala su mnogo rjeđa te, prema kazivanju ispitanika, ili su izra-zito afektivno obojena ili ih sami aktivno ne upotrebljavaju.

ske u Crnogoraca, u tih naroda bila potvrđena sva tri odraza jata. Također, u svih je provedena i zamjena $f > p$. Zato je imenske potvrde iz prošlosti teško okvalificirati kao srpska, crnogorska ili makedonska imena.

Zamjene jata jekavskim, ekavskim i ikavskim odrazima u Hrvata pojavljuju se nekoliko stoljeća nakon unošenja toga imena na hrvatski prostor. Najraniji ikavski odraz jata zabilježen je u Istri 1275. (Stipan), najraniji ekavski odraz jata na kajkavskome i čakavskome području u 14. st. (Štefan), a najraniji jekavski odraz jata u Konavlima 1422. (Stjepan), s tim da se ondje u 15. stoljeću pojavljuju i imena s ikavskim odrazom (Stipan, Stipko). Sudbina f je različita. Od 14., 15. i 16. stoljeća ono je potvrđeno na kajkavskome području te među čakavcima, čak i na istoku tadašnjega čakavskog područja (Bihać), a danas se f čuva u nekim prezimenima štokavaca u istočnoj Slavoniji. Ondje je potvrđen i početni suglasnički skup $Št-$, koji je karakterističniji za kajkavce i čakavce. Početni skup $St-$ potvrđen je u povijesnoj građi na čakavskome i štokavskome području te na kajkavskome u suvremenim službenim i neslužbenim imenima.

Promjena $f > p$ potvrđena je u mnogim krajevima u prezimenima s osnovom *Stjepan*, no inače je to rijetka promjena na kajkavskome području. Promjena $f > v$ nije potvrđena na čakavskome području, dok je na kajkavskome zabilježena od 16. stoljeća (Stupnik) te u suvremenim neslužbenim imenima, a na štokavskome u srednjoj i istočnoj Slavoniji od 18. stoljeća.

Istraživanje je pokazalo da imena na dijakronijskoj razini nisu imala stalni nacionalni predznak (ime Stefan nalazimo i u Hrvatskoj u 16. st., dok je ime Stipe potvrđeno u beogradskome području u 15. stoljeću).

Kako je jedan od ciljeva rada bio provjeriti ustaljena mišljenja o tome da su neka imena regionalno i nacionalno obilježena, analizirana su i suvremena neslužbena imena iz proučavanoga imenskoga gnijezda. Građa je pokazala da su ta mišljenja velikim dijelom utemeljena na stvarnome stanju, no dio je imena prisutan i u neočekivanoj nacionalnoj sredini. Pritom se izdvaja ime Stevo, koje se pojavljuje kao neslužbeno ime i među Hrvatima, tj. ondje gdje se ne očekuje – među štokavcima ikavcima, a rjeđe među kajkavcima (Cerje), no nema ga među čakavcima. Promjena $f > v$ karakteristična je za štokavske govore, a potvrđena je i kod kajkavaca ikavaca, u Bistri, Cerju i ludbreškoj Podravini (npr. *Štēvek*, *Štēvo*, *Štēva*).

Povijesna i dijalektna terenska građa u određenoj mjeri pokazuju drukčiju rasprostranjenost imenskih oblika od očekivane. Kako su službena imena tijekom prošlosti i danas podložna „normiranju”, bilo da je ono nametnuto izvana ili iznutra (vođeno socijalnom intuicijom), smatramo da je za zaključke o značajkama kojega antroponimikona uz poznavanje službenih imena bitno imati uvid i u neslužbene imenske likove, tj. u stanje na terenu.

Literatura

- KOVAČEV, NIKOLAJ. 1987. *Čestotno-t'lkoven rečnik na ličnite imena u b'lgarite*. Sofija: D'ržavno izdatelstvo „D-r Pet'r Beron”.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Anđelko Badurina (ur.). ⁴2000. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- LISAC, JOSIP. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- POPOVIĆ, IVAN. 1958. Hrišćanska grčka onomastika u Hrvata. *Zbornik radova SANU*, 59, Beograd, 77–97.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2006. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR; LUKENDA, MARKO. 1995. Osobno ime Vid. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 21, Zagreb, 213–225.
- ŠIPKA, MILAN; KLAJN, IVAN. 2011. *Ime moje i tvoje*. Novi Sad: Prometej.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2007. Prilog proučavanju odraza svetačkog imena Juraj u hrvatskoj antroponimiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 431–447.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2014. *Zažapska onomastika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- VIRKKULA, JOHANNA. 2014. *First name choices in Zagreb and Sofia*. Helsinki: Slavica Helsingiensia.

Vrela

- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. 1880. – 1976. Zagreb: JAZU.
- BANIČEVIĆ, BOŽO. 2000. *Rječnik starinskih riječi u Smokvici na Korčuli*. Žrnovo: Župni ured Žrnovo.
- BARBIĆ, ANTUN. *Rječnik Pitava i Zavale*. 2011. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- BJELANOVIĆ, ŽIVKO. 1989. Rječnik antroponima Bukovice. *Onomatološki prilozi*, X, Beograd, 175–363.
- BLAŽEKA, ĐURO; NYOMÁRKAY, ISTVÁN; RÁCZ, ERIKA. 2009. *Mura menti Horvát tájszótár – Rječnik pomurskih Hrvata*. Budapest: Tinta könyvkiado.
- BLAŽEKA, ĐURO; ROB, GROZDANA. 2014. *Rječnik Murskog Središća*. Zagreb: Učiteljski fakultet.

- ČILAŠ ŠIMPRAGA, ANKICA. 2011. Muška osobna imena u Promini. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/2, Zagreb, 333–364.
- GRKOVIĆ, MILICA. 1983. *Imena u Dečanskim hrisovuljama*. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike Filozofskoga fakulteta u Novome Sadu.
- GRKOVIĆ, MILICA. 1977. *Rečnik ličnih imena kod Srba*. Beograd: Vuk Karadžić.
- HANZAR, ŠTEFICA [I DR.]. 2015. *Rječnik kajkavske donjosutlanske ikavice*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- IVANOVA, OLGA. 2006. *Makedonski antroponomastikon (XV–XVI vek)*. Skopje: Vlastita naklada.
- JAPUNČIĆ, MILE. 2013. *Rječnik Lovinca*. Zagreb: Vlastita naklada.
- JELENOVIĆ, IVE. 1973. Mikrotoponimija dobrinjskog područja na Krku. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3, Zagreb, 151–317.
- JURIŠIĆ, BLAŽ. 1973. *Rječnik otoka Vrgade*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- KAPETANOVIĆ, NIKO; VEKARIĆ, NENAD. 2001. *Konavoski rodovi (A–G)*, sv. 1, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti.
- KEBER, JANEZ. ⁴2008. *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Maribor: Celjska Mohorjeva družba.
- KUSTIĆ, NIKOLA. 2002. *Cakavski govor grada Paga s rječnikom*. Zagreb: Društvo Pažana.
- Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Valentin Putanec i Petar Šimunović (ur.). 1976. Zagreb: Institut za jezik – Nakladni zavod Matice hrvatske.
- LIPLJIN, TOMISLAV. ¹2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin: Garestin.
- MIHOLEK, VLADIMIR. 2014. Imena i nadimci u Đurđevcu od sredine XVI. do početka XX. stoljeća. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 13/26, Koprivnica, 149–172.
- MILAT PANŽA, PETAR. 2015. *Rječnik govora Blata na Korčuli*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MILKOVIĆ, IVAN. 2009. *Lička štokavska ikavica*. Zagreb: Prologomena.
- MILJANIĆ, VUKOTA; MILJANIĆ, AKIM. 2002. *Prezimena u Crnoj Gori*. 2002. Beograd: Beogradska knjiga.
- MOGUŠ, MILAN. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Matica hrvatska Senj.
- PAVEŠIĆ, Marija; MAGAŠ, Blaženka; LALOŠ, Željko. 2006. *Rejč do riči – besejdnjek dejuonskega devoana = rječnik delničkoga govora*. Delnice – Rijeka: Adamić.
- PEIĆ, MARKO; BAČLIJA, GRGO. 1994. *Imenoslov bačkih Bunjevaca*. Novi Sad – Subotica: Matica srpska.

- SEKEREŠ, STJEPAN. 1973. Antroponimija i toponimija Virovitice i okolice. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3, Zagreb, 333–368.
- SEKEREŠ, STJEPAN. 1973. Antroponimija i toponimija slavonske Podravine. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3, Zagreb, 369–465.
- SOKOLIĆ-KOZARIĆ, JOSIP; SOKOLIĆ-KOZARIĆ, GOJKO. 2003. *Rječnik čakavskoga govora Novog Vinodolskog*. Novi Vinodolski: Vlastita naklada.
- ŠAMIJA, IVAN BRANKO; UJEVIĆ, PETAR. 2001. *Rječnik imotskoga govora*. Zagreb: Zavičajni klub Imočana.
- ŠATOVIĆ, FRANJO; KALINSKI, IVAN. 2012. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga prigorskoga govora Zagrebečkoga Čerja*. Sveti Ivan Zelina: Pučko otvoreno učilište Sv. Ivan Zelina.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2006. *Rječnik bračkih govora*. Supetar: Brevijar.
- ŠURMIN, ĐURO; KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, IVAN; LOPAŠIĆ, RADOŠLAV. 1898. *Hrvatski spomenici. Sveska I. (od godine 1100-1499.)*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- TAKAČ, FERDINAND. 2004. *Rječnik sela Hrvatski Grob*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- TIČIĆ, ANTE. 2004. *Rječnik govora mjesta Povljane na otoku Pagu – Libar povljanski besid*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.
- VODOPIĆ, NINA. 2006. *Kunovske stare riči*. Kuna: Vlastita naklada.

A contribution to the study of the reflections of the saint's name *Stjepan* in Croatian anthroponymy

Summary

This paper will give an overview of many various reflections of the saint's name *Stjepan* in the Croatian anthroponymic system. This will be accomplished through the use of historical sources, dialect dictionaries, and onymic data collected through fieldwork. The origin of the Croatian saint's name *Stjepan*, as well as its various reflections in Croatian anthroponymic system, is amply explained in the article. Special emphasis is placed on the similarities with, and differences from, the anthroponymic systems of other closely related South Slavic languages. Among other questions, the author examines the veracity of a popular, generally accepted attitude about the affiliations of certain reflections of the name in question to the Croatian (such as *Stjepan*) versus the Serbian (*Stevo*, *Stevan*) anthroponymicon. Sources and historical attestations have corroborated the assumption that these stereotypes are largely based upon the real situation. However, a certain number of these personal names appear in unexpected milieus. For example, the personal name *Stevo* stands out, as it is attested not

only among Serbs but as an informal personal name among Croats as well. A historical overview of personal names stemming from the Greek *Stephanos* and Latin *Stephanus* proves that social intuition, which influences the choice of personal names, changes through time. Finally, it also shows that different versions of a certain personal name bare no national omen.

Ključne riječi: sveti Stjepan, svetačko ime, osobno ime, antroponimija, socijalna intuicija, stereotipi

Keywords: Saint Stephen, Saint's name, personal name, anthroponymy, social intuition, stereotypes